

Recenzió

Várkonyi Tibor

Magyar Hírlap

<http://www.magyarhirlap.hu/cikk.php?cikk=93302>

2005. május 2.

A professzor visszapillant Kornai János az a demokrata, aki a történelmi fordulatokat közös alkotásoknak, az egymással vitatkozók együttes művének tekinti, de most, amikor a politikai zsidvásárban a mindenoldalú kirekesztők csatája dúl, nem mulasztja el megvédeni magát és a hozzá közel állók igazát Természetesen nem csak a történészek dolga, hogy távoli múltakba visszapillantsanak. Mégis szokatlan, hogy közgazdász, akit rendszerint a jelen ügyei hoznak izgalomba, és lehetőségei szerint az elképzelt jövőt faggatja, fél évszázadra visszamenően elevenítse föl, mi is történt vele és a körülötte lévő világgal.

Kornai János professzor, aki most A gondolat erejével címmel tette közzé önvallomása szerint rendhagyó életrajzát, szándékosan félrevezet bennünket. Csaknem hatvan évet idéz vissza, holott igazán másfél évtized izgatja, a rendszerváltás tizenöt éve. Távoli ifjúságára, sokunk ifjúságára azért tekint vissza, hogy igazán megértsük, milyen Magyarország volt is az, amely mindig demokráciára áhítozott. Új, tőle szokatlan munkájának címéül föltehetően azért választotta a gondolat erejét, hogy ne csupán időrendben kövessük a tovaszállt korszakot, hanem elsősorban az átéltek logikus, elemző fölidézésével. Aki megkísérli tolmácsolni jelentős intellektuális alkotását, annak e gondolatmenet követésével kell próbálkoznia.

Mi sem áll távolabb a könyv szerzőjétől, mint hogy a rendszerváltás szereplői közül kivételezetté tegyen bárkit is, bármelyik szellemi áramlatot. Kornai János az a demokrata, aki a történelmi fordulatokat közös alkotásoknak, az egymással vitatkozók együttes művének tekinti, de most, amikor a politikai zsidvásárban a mindenoldalú kirekesztők csatája dúl, nem mulaszthatja el megvédeni a maga és a hozzá közel állók igazát. Voltak pártok, jelentős egyéniségek, amelyek, illetve akik kulcsszerepet vállaltak, de ő büszkén vallja, hogy a változás jelentőségét elsősorban a hozzá hasonlók értették meg azzal a fölismeréssel, hogy toldozgatással nem lehet semmire sem jutni, radikális szakítás kell. Vagyis Marx és Engels tudósi érdemeinek teljes elismerése mellett a marxizmust mint központi gondolatot egészében kellett elvetni. Az a fajta szocializmus ebben az értékelésben nem azért bukott meg, mert rossz szándékú tolmácsolói eltértek tőle, hanem mert kezdettől alkalmatlan volt az utópiák megvalósítására. "Szociális piacgazdálkodásról", a letűnt társadalom egyszerű megreformálásáról álmodozni képtelenség volt; az eredményességhez, gyökeres változtatáshoz igenis kapitalizmust kellett teremteni, még ha előre láthatók is kikerülhetetlen gyötrelmei. Kétségtelenül nem revelációszerűen újak Kornainak ezek a megállapításai, de cáfolhatatlanul igaz, hogy demokrácia nélkül elképzelhető kapitalizmus, de kapitalizmus nélkül nincs demokrácia. Ezek a sarkosaknak tűnő, de vitathatatlan megállapítások segítették Kornait, barátait, szövetségeseit és a vele csak távolról egyetértőket is abban, hogy kialakítsák, miként viselkedjenek a valójában soha nem volt "puha diktatúra" időszakában. A Kádár-rezsim a későbbi lazítási, kozmetikázási kísérletek ellenére is Nagy Imre és a többi demokrata gyilkosa maradt, vele egyezkedni, pártjának bármit is elnézni elfogadhatatlan engedmény

lett volna, az egyetlen magatartás, amelyet magára adó ember vállalhatott, csakis a félreérthetetlen szembenállás volt. Akár olyan módon is, hogy elszánt belső ellenállással elveti a megalkuvást, amit Kornai – kétségtelenül szerencsés személyes viszonyok között – maga is követett.

És itt hadd engedjek meg magamnak egy kis szubjektív kitérőt. Kora kezdettől, 1948 tavaszától abban a szerencsés szerencsétlenségben volt részem, hogy Kornai közelében, a korabeli Szabad Nép gárdájában dolgozhattam. Szerencsétlen voltam, mert odavetett szocdemként tényleg nem éreztem jól magam ebben a vitathatatlanul kegyetlen légkörű redakcióban, ahonnan néhány hónap múlva, kirúgás folytán, alkalmam volt elmenekülni. De szerencsés voltam mégis, mert ha nagyon rövid időre is, befogadott egy kis csapat, élvezhettem baráti melegét: Vásárhelyi Miklós, Lócsei Pál, Kende Péter, maga Kornai; Kádár későbbi foglyai, mellőzöttjei, megfigyeltjei. A sors aztán eltávolított körükből, de ha alkalmanként találkoztunk, változatlan barátsággal cserélünk gondolatot, így hiszem magam ma is, Kornai olvasójaként, egykori közibük tartozónak. És velük egyetértően ítélem meg azokat a neofitákat, akik napi politikai szándékaikat követve, tudatlanul és gonoszán ítélnének hevenyészetten megidézett múlt fölött, hamisítanak meg tényeket. Kornai legújabb művét a rendszerváltozás természetének jellemzésével zárja. A gyakran jogosan kesergőket azzal igyekszik csillapítani, hogy a rendszerváltás nem egyének, személyek, embercsoportok őrségváltását jelenti, hanem struktúrák, intézmények, társadalmi viszonyok radikális átalakulását. Meghatározó hatása szerinte csak ennek van, a többi kellemetlen kísérőjelenség. Okkal viszolyognak a kortársak a terméketlen szócsatáktól, a földérintetlen visszaélésektől, de a döntő mégis az, ami visszafordíthatatlanul megtörtént. Jelenünk néhány ocsmányságát látva, attól tart a visszatekintő, hogy hovatovább magára marad a meggyőződéssel: a rendszerváltás óriási vívmány. Cáfoljuk meg ezt a hiedelmét azzal, hogy belevetjük magunkat a páratlan intellektuális élménybe, új könyvének elolvasásába.

A gondolat erejével című kötet persze nem lektűr, nagyon is fajsúlyos szellemi élmény. De azért lektűrnek sem megvetendő. Várkonyi Tibor publicista